

Arbeidsmarkt & Opleidingsfonds
voortgezet onderwijs

Samenvatting Groningen

Dialogsessie Onderwijstijd

Samenvatting Dialoogsessie Onderwijstijd

In deze notitie hebben we de uitkomsten van de dialoogsessie Onderwijstijd in Groningen samengevat. Deze notitie is bedoeld voor de deelnemers aan deze dialoogsessie.

Doel van de dialoogsessies is dromen en wensen op te halen voor het anders organiseren van de onderwijstijd. De deelnemers krijgen meer zicht op het wettelijk kader van de onderwijstijd en horen van elkaar over andere voorbeelden en dromen. In de uitgevoerde dialoogsessie zijn er twee rondes; de dromer en de realist. Als eerste wordt aan de deelnemers gevraagd om met hun dromen, idealen en onvoorwaardelijke wensen aan de slag te gaan. Daarna wordt gevraagd om realistisch naar deze ideeën te kijken, kunnen ze in de praktijk toegepast worden en wat is mogelijk in het onderwijs en de maatschappij? Deelnemers worden daarbij gevraagd om stimulerende en belemmerende factoren voor hun ideeën op te schrijven. Aan de hand van de volgende zes gespreksonderwerpen zijn de uitkomsten van de dialoogsessie samengevat:

- 1) Onderwijsorganisatie
- 2) Ontwikkeltijd en professionalisering
- 3) Aantrekkelijkheid van het beroep en werkplezier
- 4) Onderwijskwaliteit
- 5) Curriculum en toetsing
- 6) Kansengelijkheid

Focus van Voion

Voion, het Arbeidsmarkt & Opleidingsfonds voor het voorgezet onderwijs, ondersteunt besturen en scholen in deze onderwijssector via twee kernopgaven: het optimaliseren van de onderwijsarbeidsmarkt en het stimuleren van veilig en vitaal werken. Daarnaast adviseert en ondersteunt Voion op verzoek ook de cao- en/of sectortafel.

De doelstellingen van Voion zijn:

- 1) het ondersteunen van de sector bij de uitvoering van de wettelijke verplichtingen (rond veilig en vitaal werken),
- 2) het bevorderen van een goed functionerende en toekomstbestendige arbeidsmarkt,
- 3) het versterken van het innovatief vermogen van de vo-sector ten aanzien van de arbeidsmarkt en arbeidsverhoudingen. Er zijn enkele onderdelen in deze samenvatting opgenomen die niet onder deze doelstellingen vallen en meer het onderwijskundig deel raken. Aan deze onderdelen wordt in deze rapportage daarom minder aandacht gegeven.

1.1. Gespreksonderwerp 1: Onderwijsorganisatie

Als de onderwijstijd opnieuw wordt vormgegeven, wat zijn dan de consequenties voor de leraren en de onderwijsorganisatie? Het anders organiseren en anders indelen van de onderwijstijd leidt tot een brede invulling van het leraarschap.¹ Leraren werken intensiever samen met collega's, ander onderwijsgevend personeel en vaker met een netwerk buiten de school². Tijdens het tafelgesprek in Groningen worden relatief veel wensen geuit op het gebied van onderwijsinhoudelijke veranderingen. Maar ook die denkrichtingen van de deelnemers hebben impact op de personele kant van het onderwijs wanneer de school de ruimte zou hebben om de inrichting van de onderwijstijd te veranderen. Wat daar bijvoorbeeld voor terug kan komen is meer ruimte voor een "openschool concept", waarbij de verbinding wordt gemaakt met de buitenschoolse omgeving door middel van het aanbieden van maatschappelijke stages. Een van de deelnemers merkt immers op: "Leren doe je overal!". De school kan dan worden gezien als een "integrale oplossing voor maatschappelijke vraagstukken (energie, eenzaamheid, wonen, klimaat, duurzaam voedsel, kinderopvang, vluchtelingen en de arbeidsmarkt)". Een voorbeeld op het gebied van "duurzaam voedsel" is het concept van een voedselbos op school, waarbij een deelnemer opmerkt dat de leerlingen dan dienstbaar aan elkaar zijn en van elkaar kunnen leren. Het onderwijs staat dan mede in het teken van natuureducatie.³ De deelnemers geven aan dat de organisatie van het onderwijs niet alléén in het teken hoeft te staan van natuureducatie.

Een andere deelnemer moedigt de samenwerking met andere sectoren aan om zo "dwarsverbanden tussen leven en professionele omgeving" te maken. Aansluitend is de droom om de competenties van leerlingen beter te laten aansluiten op de behoeften uit het bedrijfsleven. Om dit mogelijk te maken zal de school gebruik moeten maken van extra expertise en de inzet van extra handen, wat vervolgens ertoe leidt dat de samenwerking met externe partijen vergroot wordt. Deze denkrichting wijst op het concept van 'netwerk scholen', waar op microniveau (binnen en tussen opleidingen) of op mesoniveau (aansluiting op arbeidsmarkt) onderwijs wordt vormgegeven.⁴ Het belang van 'van elkaar leren en elkaar aanvullen' wordt in de literatuur over samenwerking in het onderwijs onderstreept.^{5 6 7} Gezamenlijk leren, nieuwe methoden uitproberen, onderlinge steun en minder isolatie⁸ kunnen positieve gevolgen zijn van bijvoorbeeld vakoverstijgend leren. De deelnemers noemen dit ook wel "betekenisvol leren, zodat een leerling ook ziet/snapt/geactiveerd raakt waarom ze iets leren". Het omscholen van leraren en het opzetten van een nieuwe vorm kan het onderwijsgevend personeel in het kader van de aansluiting op de buitenschoolse omgeving eerst wel extra werkdruk opleveren en extra tijd kosten. Daarnaast wordt een flexibele houding van leraren genoemd als helpende factor om de genoemde denkrichtingen mogelijk te maken.

1 J. Vermeulen, R. Wisse, R. Van der Aa. Deskresearch Anders Organiseren in opdracht van Voion, 2023.

2 D. Van den Berg, M. Boogaard, I. Heemskerk, K. Jettinghof, J. Scheeren en W. Schenke. Anders organiseren? Teamwork! Kohnstamm Instituut en CAOP in opdracht van Voion, 2019.

3 Zie ook het initiatief van IVN: <https://www.ivn.nl/primair-onderwijs/voedselbosje>

4 Sligte, H.W., Heyma, A.O.J., Eck, E. van, Meijden, A.J.H. van der. De Netwerkschool. Kohnstamm Instituut, 2015

5 VO-Raad. Anders organiseren als oplossing voor het lerarentekort. Praktijkvoorbeelden uit de sector, 2018.

6 M. Boogaard, H. Blok, E. Van Eck en J. Schoonenboom. Ander onderwijs, minder leraren, 2004.

7 E. Van Eck, I. Heemskerk en C. Pater. Effecten van flexibilisering en gepersonaliseerd leren. Deelrapport 4 Kohnstamm Instituut en Oberon in opdracht van de Onderwijsraad, 2015.

8 J. Vermeulen, R. Wisse, R. Van der Aa. Deskresearch Anders Organiseren in opdracht van Voion, 2023.

1.2. Gespreksonderwerp 2: Ontwikkeltijd en professionalisering

Hebben leraren voldoende bagage om betere lessen te ontwikkelen en met collega's samen te werken aan effectieve onderwijstijd? Een deelnemer denkt aan het laten opdoen van praktische vaardigheden voor onderzoekers en Technisch Onderwijsassistenten (TOA's). De extra handen in de klas kunnen dan zorg dragen voor specifieke activiteiten waardoor de leraar meer ruimte heeft voor ontwikkeltijd of andere activiteiten. Om ontwikkeltijd mogelijk te maken kan er ook gekeken worden naar andere mogelijkheden. Een andere denkrichting wijst bijvoorbeeld op het creëren van ruimte in het rooster. De behoefte aan meer ruimte voor de leraar wordt door meerdere deelnemers gedeeld. Het hebben van meer ruimte voor het uitvoeren van taken kan leiden tot een verlaging van de ervaren werkdruk en kan leiden tot meer creativiteit. Een deelnemer droomt: *“Leraarschap is niet meer een vak met een hoog burn-out gehalte, maar een heerlijk vak met veel ruimte voor ontwikkelen en ideeën”*. Deze opmerking raakt ook het gespreksonderwerp over de aantrekkelijkheid van het beroep en werkplezier.

Digitalisering

Een van de dromen van een deelnemer is meer gebruik te maken van online tools voor leerlingen. Scholen in het voortgezet onderwijs hebben de afgelopen jaren veelvuldig te maken gehad met digitaal onderwijs. De schoolsluitingen als gevolg van de corona pandemie hebben hier voornamelijk voor gezorgd. Om het onderwijs te kunnen continueren is namelijk grootschalig overgestapt op digitaal onderwijs. Het gebruik maken van e-learning vereist wel dat leraren vaardig zijn in het gebruik van digitaal lesmateriaal.

Rollen en taken

Een andere denkrichting van de deelnemers is om de coachende rol van de leraar meer te benadrukken en om het leerproces van de leerling meer centraal te stellen. Daarnaast spelen leraren ook een belangrijke begeleidende rol wanneer ouderejaars-leerlingen als tutor fungeren voor jongere leerlingen. De leraren zorgen dan dat het leerproces gewaarborgd blijft en zorgen daarbij voor ondersteuning in de samenwerking tussen leerlingen. Voor de duurzame inzetbaarheid van oudere leraren kan het anders verdelen van rollen tot minder werkdruk leiden, als zij bijvoorbeeld lesgevende taken loslaten en coachende taken oppakken.⁹

1.3. Gespreksonderwerp 3: Aantrekkelijkheid van het beroep en werkplezier

In deze huidige maatschappij kampen we met een lerarentekort. Met de dialoogtafels komt duidelijk naar voren dat het beroep gevarieerd kan worden, maar wie zit hierop te wachten? Kunnen we hierin ook variëren: leraren die veel lesgeven en leraren die veel tijd hebben om betere lessen te ontwikkelen? Er zijn op basis van de denkrichtingen van de deelnemers wel aanwijzingen dat er gevolgen kunnen zijn voor de aantrekkelijkheid van het beroep en het ervaren werkplezier van leraren bij een verandering van de onderwijstijd. Een droom van een deelnemer is: *“Goede, betrokken en bevlogen leraren die elkaar beter maken, het goed hebben, lol maken, met een groot hart voor alle leerlingen, met oog voor de omgeving, de ouders, elkaar, de samenleving”*. Dit houdt in dat bevlogenheid, passie voor onderwijs, en samenwerking binnen en buiten de school kunnen bijdragen aan het ervaren werkplezier van leraren. Daarnaast merkt een deelnemer op dat een leraar niet alleen aangesproken moet worden op zijn vak, maar ook op zijn talent(en).

⁹ M. Boogaard, H. Blok, E. Van Eck en J. Schoonenboom. *Ander onderwijs, minder leraren*, 2004.

Om ervoor te zorgen dat het onderwijspersoneel voldoende beweegt en op zijn gezondheid let, stelt een deelnemer voor om meerdere bewegingsoefeningen op een dag met leerlingen uit te laten voeren. Dit voorkomt het stilzitten van zowel leerlingen als leraren. Al deze dromen kunnen bijdragen aan de aantrekkelijkheid van het beroep door het “*vaste idee over leraarschap*” te doorbreken.

1.4. Gespreksonderwerp 4: Onderwijskwaliteit

In de huidige onderwijstijd in Nederland geldt een urennorm per opleiding waaraan leerlingen en leraren moeten voldoen. Wat gebeurt er met de leeropbrengsten van leerlingen als er minder onderwijs gegeven wordt en welk effect heeft dit voor de leraar? Uit het tafelgesprek komt naar voren dat de kwaliteit van de lessen gewaarborgd moet blijven. Het gesprek moet dan gaan “*over de kwaliteit van de lessen en daar het aantal uren op aanpassen*”. Dit houdt in dat het aantal uren dat wettelijk bepaald is niet leidend zou moeten zijn, maar dat de inhoud en kwaliteit van de lessen het aantal uren bepaalt. Volgens onderzoek van Boogaard, Blok, Van Eck en Schoonenboom (2004) zijn er echter randvoorwaarden waaraan scholen moeten voldoen om bij het anders organiseren van het onderwijs de onderwijskwaliteit te waarborgen.¹⁰ De randvoorwaarden hebben met name betrekking op de effecten op leerresultaten en ervaringen van leraren en leerlingen.¹⁰ Binnen het Nederlandse onderwijs wordt er aanbod-gestuurd gewerkt in plaats van vraag-gestuurd vanuit de leerlingen. Zo kunnen leerlingen in het algemeen afgerekend worden op bepaalde vakken waar ze niet goed in zijn terwijl ze wellicht wél op het juiste niveau zitten. Voor meer kwaliteit in het onderwijs en daarmee een stijging in de onderwijsopbrengsten zou het onderwijs zich meer kunnen richten op maatwerk. Doordat leraren meer gericht aandacht kunnen geven aan leerlingen die dit meer nodig hebben, bijvoorbeeld als ze leerproblemen hebben, kan de onderwijskwaliteit verhoogd worden. Er wordt leerlingen een basis meegegeven vanuit waar ze kunnen werken aan hun eigen leerproces en leraren nemen een andere positie in. Ze denken mee met de leerling en helpen met het samenstellen van een plan. Dit vereist wel flexibiliteit in roosters, vakken, keuzes en zelfstudie.

Een andere gedachte is om “*kwaliteit [te] zoeken in instructievaardigheden, daar dan de lesduur [op] verkorten*”. Dit raakt het gespreksonderwerp over professionalisering, omdat volgens deze denkrichting leraren tijd kunnen besparen door het uitvoeren van specifieke “*instructievaardigheden*”. Ook is het volgens de deelnemers dan mogelijk dat leraren minder voor de klas staan en er meer voor de leerlingen kunnen zijn “*die het nodig hebben*”.

1.5. Gespreksonderwerp 5: Curriculum en toetsing

Als we focussen op de kwaliteit van het onderwijs en tegelijkertijd de onderwijstijd kunnen verminderen, neemt de druk op het curriculum dan niet ontzettend toe? Een vermindering van de onderwijstijd heeft volgens de deelnemers impact op het curriculum en toetsing. Kenmerkend is dat de deelnemers over het algemeen eensgezind zijn over het aanbieden van maatwerk voor de leerlingen. Men spreekt van “*gepersonaliseerde kennisoverdracht, geen eenheidsworst*”. De deelnemers vinden het belangrijk dat er gekeken wordt naar wat een leerling nodig heeft in plaats van de lessentabel leidend te laten zijn. Er kan dan rekening worden gehouden met de mogelijkheid voor leerlingen om op verschillende niveaus vakken af te ronden, wat volgens de deelnemers ook tot een diploma moet leiden.

¹⁰ M. Boogaard, H. Blok, E. Van Eck en J. Schoonenboom. *Ander onderwijs, minder leraren*, 2004.

Rooster

Ook het schoolgebouw moet voldoen aan specifieke kenmerken om onderwijstijd effectiever in te richten. Zo stelt een deelnemer dat er voldoende lokalen en onderwijsruimtes moeten zijn voor optimale roosters. Tussenuren kunnen ook anders benut worden, bijvoorbeeld voor huiswerkbegeleiding.

Een andere denkrichting is om minder verplichte lestijd te organiseren, “*waardoor er ruimte voor een alternatief aanbod is: plusprogramma, (bijv. minder natuurkunde en meer bijles Engels)*”. Dit houdt bijvoorbeeld in dat leraren op een andere manier de onderwijstijd kunnen invullen, door meer tijd te besteden aan bijles om de leerachterstanden van leerlingen (sneller) in te halen.

Toetsing en maatwerk

Door het anders indelen van de onderwijstijd kan de toetsing flexibeler: leerlingen kunnen gespreid examens doen, er kan adaptief getoetst worden of vakken kunnen op verschillende niveaus worden afgeloten.^{11 12} Leraren kunnen zich in scholen waar specialisaties mogelijk zijn ook in de rol van toetsspecialist verdiepen.¹³ Er wordt nagedacht over het moderniseren van examens en daarmee de examens meer “*eigentijds*” te maken. De deelnemers merken op dat er bijvoorbeeld meer gebruik gemaakt kan worden van werkstukken en portfolio-opdrachten en minder van toets-momenten, zoals schriftelijke overhoringen. Nieuwe vormen van toetsing zijn ook nodig wanneer er vakoverstijgend en portfolio gericht gewerkt zal worden, waarmee de samenhang tussen vakken ook in de toets wordt geïntegreerd. De eerdergenoemde denkrichting over buitenschools leren kan volgens de deelnemers via een portfolio “*verzilverd*” worden.

Lesuren moeten een bredere definitie krijgen en bestaan uit verschillende vormen: één-op-één, groepswerk of projecttijd. Voor leraren betekent dit het opzetten van een andere werkvorm en de leerlingen op andere manieren onderwijzen. Bijvoorbeeld met andere instructievormen, verschillende groepen leerlingen in de les, of hulp van oudere leerlingen in de les.

1.6. Gespreksonderwerp 6: Kansengelijkheid

Hoe waarborgen we gelijke kansen voor elke leerling met een nieuwe organisatie van onderwijstijd? Deelnemers geven aan dat het van belang is om het aanbod aan te laten sluiten bij de leervraag, talenten en interesses van leerlingen. Een deelnemer wijst op het anders inrichten van het curriculum, door de focus op specialisatie te leggen in plaats van het aanbieden van een breed-spectrum. Daarbij geven de deelnemers aan dat niet alle leerlingen dezelfde leerdoelen hoeven te halen, op die manier is het onderwijsprogramma meer afgestemd op de individuele leervraag van een leerling.

Leraren spelen volgens de deelnemers ook een grote rol op het gebied van kansengelijkheid. Er wordt gestuurd op wat leerlingen “*echt nodig*” hebben. Het gevolg is dat leraren meer maatwerk leveren door het onderwijs meer af te stemmen op de leerbehoeftes en talenten van leerlingen.

¹¹ E. Van Eck, I. Heemskerk en C. Pater. Effecten van flexibilisering en gepersonaliseerd leren. Deelrapport 4 Kohnstamm Instituut en Oberon in opdracht van de Onderwijsraad, 2015.

¹² A. L. Van der Vegt, P. Appelhof, M. Hulsen, E. Van Eck, I. Heemskerk en C. Pater. Tijd voor flexibiliteit. Beknopte overalrapportage Kohnstam Instituut en Oberon in opdracht van de Onderwijsraad, 2015.

¹³ J. Vermeulen, R. Wisse, R. Van der Aa. Deskresearch Anders Organiseren in opdracht van Voion, 2023

Een andere denkrichting heeft zowel betrekking op de toetsing als op kansengelijkheid. De deelnemers spreken zich uit over de mogelijkheid voor het volgen van vakken op verschillende niveaus. Hierdoor is de kans dat een leerling slaagt voor ieder vak mogelijk groter dan wanneer een leerling over een minimaal vmbo-, havo- of vwo-beheersingsniveau moet beschikken voor alle vakken. De vraag is wel hoe deze organisatie van het onderwijs zich leent voor de toelating tot het vervolgonderwijs.

.....

Het voortgezet onderwijs: een aantrekkelijke werkomgeving waar iedereen duurzaam, enthousiast en veilig kan werken! Dat is waar Voion, in samenwerking met scholen, de VO-raad en vakbonden, aan wil bijdragen. We initiëren onderzoek en delen kennis over de onderwijsarbeidsmarkt en veilig en vitaal werken. We inspireren met praktijkverhalen en ontwikkelen instrumenten en handreikingen die toepasbaar zijn voor de hele sector. Samen werken we aan het beste onderwijs.

.....

www.voion.nl

Voion is een initiatief van de sociale partners in het voortgezet onderwijs.

 ACb

 CNV ONDERWIJS

 FOV

 FNV

 VO RAAD

 VOION
Arbeidsmarkt & Opleidingsfonds
voortgezet onderwijs